

Populismi demokraatlikud funktsioonid

ALAR KILP
Tartu Ülikooli võrdleva poliitika lektor

Populistlik demokraatia kehabast demokraatia ideaali ning korrigeerib, piirab ja tasakaalustab liberaalse esindusdemokraatia elitaarsust.

Vahetult enne 2015. aasta Riigikogu valimisi koostasid 112 arvamusiidrit mõtetejoja Praxis algatusel edetabeli valimistel kandideerinud erakondade kõige populistlikumatest loosungitest ja sõnumitest (Populismi edetabel 2015). Hindajad leidsid populistlikke sõnumeid lisaks neljale parlamendivälisele erakonnale (19 näidet) ka *kõigist* tol hetkel Riigikogus esindatud erakondade sõnumitest (16 näidet). Kvantitatiivselt hinnates oli edetabelis enim esindatud EKRE (9 näitega) ning parlamendierakondadest vähim esindatud Reformierakond ja Sotsiaaldemokraadid (mõlemad kolme näitega). EKREt kui enim populismi kasutanud erakonda võiks nimetada ka „populistlikuks erakonnaks”, kuid kuna populistlikke loosungeid esitasid paljud parlamendivälised ja -sisesed erakonnad, on rohkem põhjust järeldada, et populistlikud sõnumid on saanud vahendiks, mida kasutavad valimiskampaanias vähem või rohkem kõik erakonnad.

Viimased Riigikogu valimised Eestis ei olnud teiste Euroopa riikidega võrreldes

erandlikud. Populistlikku retoorikat kasutab Lääne demokraatiates enamik peavoolu parteisid (Mudde 2004, 562), erakonnad erinevad vaid populismi alaliigis, kasutamise viisid ja määras. Populistlik retoorika on seega kindlasti üks vahend (mitmete teiste hulgas), mille kasutamist üks professionaalne erakond ja poliitik peaks täna valdama (Canovan 2004, 243).

Populismi kasvav populaarsus ei piirdu vaid valimiste ja erakondadega. Populistlikke sõnumeid edastavad ja edendavad ka huvirühmad kodanikuühiskonnas (Boyte 2003) ja meedia (Canovan 2002, 26; van Kessel 2015, 8). Nii võib järeldada, et üks põhjusi, miks populistlikku retoorikat kasutatakse nii poliitilises konkurentsisis kui ka kodanikuühiskonnas, on populismi soodustav kommunikatsioonikeskkond. Populistlik retoorika näib olevat üldiselt vajalik eliidi ja kodanikkonna, valitsuse ja kodanikuühiskonna ning huvirühmade omavahe- lises suhtluses.

Enamasti erakonnad ise populismi silti oma loosungitele ei kleebi ja ise populismiga ei samastu, pigem klee- bivad populismi negatiivset silti oma konkurentide sõnumitele. Politoloogid, kelle professionaalne staatus annab neile võimu liigitada erakondi populistlikeks ja tavalisteks („normaalseteks“) erakon- dadeks, on liigitanud populistlikeks uusi parlamendiväliseid erakondi, kuna eelkõige nemad saavad kasu populistli- kust vastandumisest poliitilise elidiga ja just nemad rajavad oma identiteedi

vastandumisele parlamendierakondadega ehk sellele, „kes nad ei ole” (Pop-Eleches 2010, 222).

Nii on ka Eesti valimiste puhul liigitatud populistlikeks erakondadeks ERSPd 1992. aasta ja Parempoolseid 1995. aasta valimistel (Pop-Eleches 2010, 229), Eesti Kristlikku Rahvaparteid 1999. aastal, mil erakond rajas oma kampaania loosungile „Ausalt on võimalik” (Kasekamp 2003, 409) ning 2003. aasta valimistel Res Publicat (Učeň 2007, 52; Norkus 2012). Lahus uudsusest ja protestihälte püüdmisest on liigitatud populistlikuks Rahvaliitu (Taagepera 2006, 80, 82), tsentristlik-populistlikuks Keskerakonda (Taggart, Szczerbiak 2004, 13; Pop-Eleches 2010, 229) ja paremäärmuslik-populistlikuks Iseseisvusparteid (Auers, Kasekamp 2013, 234, 235, 237). Viimaste valimiste kohta ei ole politoloogid jõudnud veel uurimusi avaldada, ent Praxise koostatud edetabel peaks juhtima ka nende tähelepanu asjaolule, et aastaks 2015 ei ole populism enam vaid ühe või väheste erakondade pärusmaa.

POPULISMI TUNNUSED. Populismi tuvastamiseks erakondade programmides, valimisplatvormides, parteide väljaannetes ja poliitikute sõnavõttudes leiduvates sõnumites kasutas Praxise uuring järgmisi määratlevaid tunnuseid: ülelihtsustatud väited ehk lihtsustatud lahendus keerukale küsimusele; selge sisuta emotsionaalsed üleskutsed ja loosungid; kriisinarratiivi rõhutamine; vastandumine rahva ja poliitilise eliidi vahel; vastandumine riigi, valitsuse, bürokraatia, ühiskonnagruppide, eliidi, poliitilise eliidi või välismaalastega; rahva nimel rääkimine; ebarealistlikud rahalised lubadused (majanduslik populism).

Praxise kasutatud tunnuseid on populismi tuvastamiseks varem ja mujal laialt kasutatud. Populismi tunnuste hulgas saab aga eristada nii populismile ainuomaseid ehk populismi kui nähtust määratlevaid tunnuseid teistest omadustest, mis kas

möödukamal või isegi samal määral on olemas ka teistes ideoloogiates.

Populismi uurinud teadlased on tõdenud, et populism ei ole tavaline ideoloogia, kuna tal puuduvad kindlaksmääratav ideoloogiline sisu ja ainuomased väärtused (Mudde, Kaltwasser 2012, 8; Učeň 2007, 52; Taggart 2002, 68). Et populismi olemuses on vastandumine ühiskondliku või poliitilise eliidiga (või kehtiva poliitilise süsteemi ja valitsuskorraga),

Populism ei ole tavaline ideoloogia, sest tal puuduvad kindlaksmääratav ideoloogiline sisu ja ainuomased väärtused.

sõltub populismi sisu otseselt ka sellest, milliseid väärtusi kannab ja esindab see eliit, kellega vastandutakse (Canovan 1999, 4). Paul Taggart on tabavalt võrrelnud populismi kameeleoniga, mille värvid sõltuvad otseselt keskkonnast (Taggart 2000, 2, 3). Nii võib vastavalt poliitilisele kontekstile populism olla autoritaarne (Ansari 2008), demokraatlik, progressiivne (Boyte, Booth, Max 1986, 27–46), reaktiooniline, revolutsiooniline, libertaarne, vasak- ja parempoolne (Taggart 2000, 2, 68), ksenofoobne või rassismivastane (Battat 2014).

Sõltuvust kontekstist ilmestab hästi ka see, et Lähis-Ida populism on üldjuhul usuliste mõõtmetega (Dorraj 1990, 15–27), Euroopa populism valdavalt paremäärmuslik, mis kaitseb enamuskultuuri ning vastandub kultuurilistele, keelelistele, usulistele või rassilistele vähemustele (Plattner 2010, 88; Taggart 2002, 68), Ladina-Ameerika populism taotleb ühiskonnagruppide suuremat kaasamist poliitilisse protsessi (Kaltwasser 2012,

199) ning postkommunistlikus Euroopas (ja viimastel aastatel ka Kreekas) on lisaks paremäärmuslikule populismile pead tõstmas ka tsentristlik populism, mis ammutab jõudu pettumusest peavoolu parteide edendatud neoliberaalsetes majandus- ja sotsiaalpoliitikates (Krašev 2011, 14; Pop-Eleches 2010, 232; Stavrakakis 2014, 505).

Populism tühjalt kohalt ei teki ning ilma soodustavate tingimusteta populistid inimesi kehtvalt mobiliseerida ei suuda.

Populismil on kolm ainuomast ehk teda teistest ideoloogiatest eristavat tunnust (Rooduijn 2014, 573; Moffitt 2015, 198):

1. Vastandumine elitarismiga, mis demokraatlikus kontekstis tähendab vastandumist elitaarse esindusdemokraatiaga. Populistid vastanduvad demokraatliku poliitilise eliidiga (Mair 2002, 88), elitaarse demokraatiakäsitlusega (Stavrakakis 2015, 273–274) ning teinekord esindusdemokraatia kui sellisega ka üldiselt (Taggart 2002, 67). Populistid kas mobiliseerivad inimesi esindusinstituutide ja parlamendierakondade vastu või väljendavad tunnet, et esinduskogul põhinev poliitika rahva tegelikke ootusi ja taht ei esinda (Taggart 2002, 65).

2. Ühtsena ettekujutatud rahva (st tavakodanike) tahte, ootuste, tajude ja hirmude esindamine ja väljendamine (Moffitt, Tormey 2014, 389). Tegelikuses ei pruugi rahvas tahta ega tunda end kuigi ühtselt ning ka see, keda populistid rahva all silmas peavad, ei lange kokku elanikkonna või kodanikkonna koostisosade summaga. Populistid konstrueerivad selle rahva (Taggart 2002, 67), kes nende väitel on poliitilisest protsessist kõrvale jäänud

(väljastatud) või on poliitilistest arengutest ohustatud. Populism ideoloogiana käsitleb rahvast alati ühtsena ning *esindab* rahvast kui demokraatlikku suverääni, mitte mõnda kildkondlikku huvi (Canovan 1999, 5).

3. Kriisitunnetus (Taggart 2002, 69). Populistid mõtestavad hetke olukorda kriisina, mille kohaselt, „nii nagu on, ei ole hästi” ning „nii nagu on olnud, enam edasi minna ei saa”. Kas ja mil määral saavad populistid seejuures ise kriisi luua või võimendada? Mingil määral mõjutavad nad kindlasti seda, kuidas valijaskonnas võõrandumist poliitilisest eliidist tajutakse, ent samas ei suuda populistid tekitada kriisi taju tühjalt kohalt (ehk päris lahus ühiskonnas leiduvatest tajudest ja tunnetest). Ka ei ole populistid ainsad, kes poliitilises protsessis toimuvat mõtestavad ja ühiskonnas leiduvaid tajusid toidavad. Neid tundeid, millega populistid üritavad inimesi mobiliseerida, üritavad populismivastased vaigistada (või eirata). Ühiskonnas laiemalt tajutud kriis tekib ja areneb seetõttu sotsiaalse tunnetuse ja ideoloogilise võitluse vastasmõjus.

Ülejäänud populismile omased tunnused võivad olla populistidele intensiivsemalt olulised kui teiste ideoloogiate kandjatele, kuid ükski järgnevaist ei ole populismile ainuomane.

Populistid pooldavad tihti **otsedemokraatiat** (Rooduijn 2014, 578), kuna otsedemokraatlikud protseduurid (nt referendumid) võimaldavad rahval väljendada end otseselt ja ilma esindajate vahendusest (Mény, Surel 2002, 9). Üks tunnus, mille alusel võib eristada üksikuid populistlikke sõnumeid edastavaid erakondi pühendunud populistidest, on läbiv valmidus mobiliseerida rahvast referendumite ja teiste otsedemokraatlike vahendite teel (Taggart 2002, 67). Otsedemokraatia iseenesest ei ole aga ilmingimata ja ainult populistlik institutsioon, vaid on üks viis, kuidas kodanikud demokraatlikus poliitilises protsessis osalevad (Teorell 2006).

Ka **lihtsustavad sõnumid** (Rooduijn 2014, 578; Abts, Rummens 2007, 407) on omased nii populistidele kui ka üldisele poliitilisele kommunikatsioonile erakondade ja kodanike vahel. Populistid kindlasti tahavad olla tavakodanikele arusaadavad ning ei kasuta sellist keelt, mis oleks mõistetav vaid ekspertidele või eliidile. Kriiside kontekstis võivad populistid pakkuda rahvale ka demagoogiliselt lihtsaid lahendusi (Lakoff 1996, 280), ent ka lihtsate lahenduste pakkumine keerulistele probleemidele on üldisem viis, kuidas erakonnad olemuselt keerukat poliitiliste valikute ja otsuste tegemise protsessi rahvale mõistetavaks teevad.

Populistide suhtlusstiil on **emotsionaalne, kirglik ja vahetu** (Moffitt, Tormey 2014, 386), ent praeguses poliitilise kommunikatsiooni keskkonnas omavad ja kasutavad emotsioone pea kõik osapooled. Emotsioonid (hirmud, ootused, lein, solidaarsus, lojaalsus) on poliitika mõistmise ja poliitikas osalemise lahutamatuks osaks (Stout 2010). Populistid pole ainsad, kes kõnetavad inimeste emotsioone emotsionaalselt laetud sõnumitega. Siinkohal on paslik küsida pigem vastupidi: kui poliitikas toimuva mõistmine on olemuselt alati vähem või rohkem ideoloogiline, kas poliitikas toimuva mõtestamine ja mõistmine üldse saab olla puhtalt ratsionaalne ja emotsioonivaba (ja-või ka objektiivne)?

Lisaks vastandumisele poliitilise eliidiga (Rooduijn 2014, 578) võivad populistid mõtestada toimuvat eristades süsteemselt häid ja halbu, sõpru ja vaenlasid (Mudde 2007, 63), ent selline dualistlik maailma-vaade (väljaspool eliidiga vastandumist) ei kirjelda niivõrd populismi üldiselt (populism võib olla ka progressiivne ja kaasav), kuivõrd tunnuseid, mis on omased pigem Euroopas levinud paremäärmuslikule populismile.

POPULISMI TASAKAALUSTAVAD FUNKTSIOONID LIBERAALDEMOKRAATIAS. Kui küsida teoreetiliselt, kas populism on demokraatias või

demokraatiale hea või halb, siis sõltub vastus hinnangu andja demokraatlikest eelistustest (Kaltwasser 2012, 185). Vastus on tõenäoliselt pigem eitav juhtudel, kui vastaja pooldab liberaalset, pragmaatilist, elitaarset, esindus- või pluralistlikku demokraatiat ning jaatav, kui pooldab radikaalset või populistlikku demokraatiat. Kuna vastus on nii ehk nii normatiivne (vastus sõltub sellest, millist demokraatia

Kriisi võib tekitada see, kui üks või mitu erakonda on kaua aega järjest võimul olnud, kuid parteid ise ei ole muutunud kooskõlas muutustega inimeste vaadetes, huvides ja ootustes.

avaldumisvormi peetakse heaks), on otsustarbekam keskenduda olukordadele, mil liberaaldemokraatias tekivad populismi jaoks soodsad olukorrad või vajadused, mida just populism demokraatias täita saab (Kaltwasser 2012, 194).

Populism tühjalt kohalt ei teki ning ilma soodustavate tingimusteta populistid inimesi kehtvalt mobiliseerida ei suuda (Comaroff 2011), mistõttu populism vajab tublit kogust ühiskonnas levinud rahulolematust valitsuse ja peavoolu erakondadega (Canovan 1999, 2). Et rahulolematust kasvab ja võimendub episoodiliselt, kipuvad ka populismi kõrghetked olema episoodilised (Taggart 2000, 3; Mudde 2004, 563).

Vajadus populismi järele ja populismi võimalused on suurimad juhul, kui võimendub üks või mitu liberaaldemokraatiale omastest seestmistest vastuoludest

(de la Torre 2015, 2; Canovan 1999, 7; Urbinati 1998, 116) ehk paigast on nihkunud tasakaal demokraatia ja esinduse, demokraatia ja liberalismi või demokraatia ja pluralismi vahel.

Esindus- ehk parlamentaarne demokraatia. Kui valitud esindajad võõranduvad rahvast, siis on poliitilises esindamises tekkinud populismi jaoks soodne ja populismi korrigeeriva vahendina vajav kriis (Hayward 1996, 25; Kaltwasser 2012, 188; Mair 2002, 88; Taggart 2002, 67).

*Ilma usuta
demokraatiasse
ei oleks demokraatiat,
ilma populismita ei oleks
usku demokraatiasse,
kuna demokraatlik
ideoloogia on läbinisti
populistlik.*

Kriisi võib tekitada see, kui üks või mitu erakonda on kaua aega järjest võimul olnud, kuid parteid ise ei ole muutunud kooskõlas muutustega inimeste vaadetes, huvides ja ootustes (Dahrendorff 1996, 5), kui kodanikud ei näe parlamendierakondades enam oma peamisi esindajaid valitsuse juures ning otsivad väljastpoolt parteisüsteemi uusi kanaleid oma huvide ja ootuste väljendamiseks (Dahrendorff 1996, 6; Lee 2014).

Esindusdemokraatia kriis on täpselt nii suur, kui palju on inimesi, kes mistahes põhjustel tunnevad, et valitud esindajad neid ei esinda. Nende hulgas saab poliitilistest esindajatest võõrandumise tunne levida ühetaoliselt sõltumata sellest, kas nad on valimas käinud ja poliitikas ise osalenud või mitte. Populism aitab neil

võõrandumise tundega toime tulla ja sellest ka üle saada (Canovan 1999, 10).

Populistid ei suuda pakkuda lahendusi, mis kehtvalt ja lõplikult vähendaksid distantsi ja pingeid esindajate ja esindatavate vahel, ent nad tõstatavad legitiimseid küsimusi (Kaltwasser 2014) ja täidavad vajalikku funktsiooni. Populistid innustavad poliitilisi esindajaid rahvast esindama (Kaltwasser 2012, 185) ning kannavad hoolt selle eest, et lisaks valimistele toimiks esindajate side kodanikkonnaga ka valimistevahelisel ajal. Demokraatiat tugevdavalt käituvad populistid ka siis, kui nad soovivad edendada otse- ja osalusdemokraatlikke viise, mille kaudu kodanikud saavad ka valimistevahelisel ajal end rahvana väljendada ja valitud esindajaid kontrollida (McCormick 2001, 297).

Liberalism. Sarnaselt esindusdemokraatiaga on populism vastastikku tasakaalustavas suhtes ka liberalismiga. Liberaaldemokraatias toimivad liberaalsed ja demokraatlikud põhimõtted küll üksteisega koos, ent samas üksteist ka piirates (Abts, Rummens 2007, 410; Bobbio 1989). Liberaalne vaade näeb demokraatiat eelkõige valitsusvormina, kus kellelgi – ei üksikisikul, grupil, vähemusel, enamusel ega riigil – ei ole õigust ise võimu võtta, võimu omavoliliselt või piiramatult teostada (Sartori 1987, 206; Gutmann 2007, 523; Terchek 2003, 150).

Erinevus populistide ja radikaalsetega seisneb peamiselt selles, et niivõrd, kui võrd demokraatia toimib legaalselt ja protseduuriliselt õigesti, võiks liberaalide jaoks tavakodanike peamine poliitiline osalus piirdudagi esindajate valmistega, valitsus moodustuda valitud esindajatest ning vastutada ühiskondliku ja poliitilise eliidi ees.

Populistlik ja radikaalne demokraatia aga ei saa nõustuda sellega, et nii osalemine valitsuses, aruandlus valitsetavate ees kui ka võimulolijate kontroll toimib vaid eliidi keskel, nii et kodanikud, kes eliiti ei kuulu ega ole muul moel teinud

poliitikast endale elukutset, näevad poliitikad silmadega (Green 2009) ja kuulevad kõrvadega (Dobson 2014) samamoodi nagu nad teevad seda publikuna teatris või kinos. Ehkki vaatamine ja kuulamine on olulised viisid, kuidas tavakodanikud tänapäeval demokraatias osalevad, nõuavad populistid demokraatiat, milles väljendub ka rahva üheselt tajutav huvi ja tahe ning mille legitiimsus põhineb rahvasuveräänsusel ja enamuse reeglil (Canovan 2002, 25; Gutmann 1996, 346). Liberaalne lähenemine ei pea aga rahva ühtse huvi tuvastamist võimalikuks, kuna „valijad räägivad mitmel häälel” (Riker 1982, 11–12, 14, 239) ning leiavad, et populistliku rahva tahte tuvastamise ja kehtestamisega kaasneb automaatselt ka enamuse türannia oht.

Pluralism. Pluralistlik demokraatia väärtustab võistluslikkust koos võimalikult laia kaasatusega selleks, et võim jaotuks sotsiaalselt optimaalselt paljude osapoolte vahel (Dahl 1956) ega koonduks vaid ühe kitsa eliitigrupi kätte (Fung 2003, 522). Nii nagu populistliku demokraatia puhul leiab ka pluralistlik demokraatia, et valitud esindajate võimu piiratakse ja kontrollitakse kõige paremini siis, kui kontrollijad ise ei ole poliitilised juhid (“*nonleaders exercise a relatively high degree of control over leaders*”) (Dahl, Lindblom 1970, 55). Ka populism võib taotleda ühiskondlike gruppide võimalikult laia kaasatust poliitilistesse protsessidesse, erinevalt pluralistlikust lähenemisest taunib aga populism intensiivset kildkondlikku võistluslikkust erakondade, vaadete, huvide ja arvamuste vahel (Kaltwasser 2012). Pluralistlik demokraatia seevastu nõuab ja pooldab konkurentsi ka valitsusvõimu kontrollijate seas (Sartori 1987, 165).

POPULISTLIK DEMOKRAATIA

IDEAAL. Kuni 20. sajandini ei peetud üldise valimis- ja osalusõigusega demokraatiat Euroopas parimaks valitsusvormiks ning ka nüüd ei ole demokraatiani

jõudmine ja demokraatia püsimine mõeldav, ilma et ühiskonnaliikmed demokraatia ideaale ei väärtustaks ning demokraatiasse ei usuks. Usus demokraatia ideaali on demokraatiani jõutud, demokraatiat teostatud ja demokraatiasse ühiskondlike grupe kaasatud (Canovan 2002, 31). Ilma usuta demokraatiasse – või Margaret Canovani sõnul demokraatia ideoloogiasse – ei oleks demokraatiat, ilma populismita ei oleks usku demokraatiasse, kuna demokraatlik ideoloogia on läbinisti populistlik (Canovan 2004, 245).

Usk sellesse, et tavakodanik on poliitika mõistmiseks ja poliitikas osalemiseks piisavalt tark ja kompetentne, on demokraatliku legitiimsuse põhialus.

Kõik revolutsioonid ja siirded, kus kodanikuühiskond on vastandunud režiimi, senise eliidi ja poliitilise süsteemiga, on olnud olemuselt populistlikud (Comaroff 2011; de la Torre 2015). Alati ei ole neis siirdatud demokraatiasse – populism võib olla vahendiks ka mittemokraatlikus režiimis või siirdes – ent siirdeid demokraatia suunas esineb ilma populismita harva. Populistlik mobiiliseerimine oli osa Araabia kevadest (de la Torre 2015, 1), Rahvarinde puhul Eesti taasiseseisvumise protsessis, Lech Walesa juhitud Solidaarsusliikumises 1980ndate Poolas, apartheidivastases liikumises Lõuna-Aafrika Vabariigis ja mustanahaliste kodanikeõiguste liikumises 1960ndate Ameerika Ühendriikides.

Suurtes poliitilise korra ja ühiskondlike normide muutustes on populism kehastanud rahva idealistlikke (sh

demokraatlikke) ootusi ja tahet. Populistlikus vastandumises varem kehtinud korruga kehasas populism rahva idealistlikke ootusi ja tahet, esitades seejuures ka ebarealistlikke ja lihtsustatud nägemusi tulevikust (Canovan 1999, 13) ning edendades dualistlikku (Comaroff 2011, 104) vastasseisu ühelt poolt ühtsena ette kujutatud rahva ja tema ootuste ning teiselt poolt muutust vajava ühiskonna või riigikorralduse vahel.

Populismi ajastul kasutavad populistlikku retoorikat lisaks parlamenti ja võimule pürgivatele erakondadele ka demokraatlikud juhid.

Usk demokraatia ideaali, mille kohaselt rahvas valitseb ja valitsus valitseb rahva tahte kohaselt, on vajalik nii demokraatiale üleminekul kui ka demokraatia toimimisel (Canovan 2002, 25). Revolutsioonilisel vastandumisel rahva ja võimukandjate vahel on rahva ühtsuse toonitamine läbivalt omal kohal – Juan Linz ja Alfred Stepan on nimetanud selliselt käituvat rahvast „eetilises opositsioonis olevaks kodanikuühiskonnaks” –, konsolideerunud (liberaal)demokraatias peaksid kodanikud aga õppima väärtustama ka paljude huvide ja gruppide esindatust, võistluslikkust ja laia osalust nii poliitikas kui ka kodanikuühiskonnas (Linz, Stepan 1996, 272). Konsolideerunud demokraatias taandub populistliku demokraatia normatiivne ja ettekirjutav ideaal (Dahl 1956, ptk 2) vaid üheks lüliks poliitilise süsteemi masinavärgis.

Konsolideerunud demokraatias on populism endiselt asendamatut demokraatia ideoloogiat alalhoidjana iseäranis aegadel, mil esindusdemokraatia keerukad

protsessid ei ole rahva jaoks lihtsalt hoomatavad või kui poliitiline protsess on muutunud liialt parteide-keskseks (partokraatlikuks) ja rahvas tunneb end poliitikast väljajäetuna (Canovan 1999, 14; Canovan 2002, 25–26).

Populismi demokraatlikud ideaalid ei ole otseses tähenduses ja täiel määral saavutatavad, ent nende uskumine ja nendest lähtumine on demokraatia jaoks asendamatu. Demokraatia vajab usku, et võim on antud rahvale. On vaja usku, et rahvas kannab ise enda eest hoolt ja võtab ise vastu otsuseid oma tuleviku suhtes, sõltumata sellest, et tegelikkuses võtavad otsuseid vastu pigem kodanike esindajad kui rahvas ise ning ühiskonna lihtliikmed kollektiivselt võimu ei teosta. Samuti on vaja usku, et valitud esindajad moodustavad valitsuse, mis viib täide rahva tahet, kuigi tegelikkuses on valitsuste „käed seotud” majanduslike ja poliitiliste sidemete kaudu teiste riikidega, mistõttu alati nad rahva ootustele vastata ei saa (Canovan 1999, 11–12; Canovan 2004, 245). Ebapopulistlikust reaalsusest hoolimata õigustab populistlik demokraatia ideoloogia kodanikele demokraatlikku valitsuskorda ning mobiliseerib neid poliitikas osalema (Canovan 2002, 29).

Demokraatia vajab populistlikku demokraatia usku nii poliitikas kui ka kultuurilistes väärtushoiakutes. Lisaks populistlikele sõnumitele poliitikas hoiavad populistlikke ideaale ülal ka massimeedia, arvamussliidrid ja teised erakonnad, kes lisaks vähemuste õigustele, arvamuste ja vaadete paljususele, kodaniku vabadustele ja esindusdemokraatiale toetavad ja edendavad aeg-ajalt ka rahva arvamust, meelsust ja tahet, rahva suveräänsust ja enamuse reeglit.

POPULISMIVASTASUS.

Liberaaldemokraatias on oma koht ja roll täita ka populismivastasusel. Populismi taunijad mõtestavad demokraatiat pragmaatilisel, keskendudes sellele, kuidas „saavad poliitikas asjad tehtud” ning kes

on need, kes poliitika tegemiseks vajalikke oskusi ja teadmisi omavad. Viimaseid leiab eelkõige valitud esindajate, ekspertide, arvamussliidrite, tehnokraatide, ettevõtjate ja pankurite hulgast (Stavrakakis 2014, 506). Tavakodanikud ehk „rahvas” võiks jääda „oma liistude juurde”, kuna poliitikat peaksid tegema neist pädevamad professionaalid.

Nii nagu populism väljendub ja levib poliitiliselt ja kultuuriliselt, eksisteerib ka populismivastasust nii poliitilise eliidi hulgas kui ka kultuuris laiemalt (Canovan 1999, 3). Kultuurilise populismivastasuse ilminguks võib pidada ka seda, kuivõrd keskmine kodanik peab end keskmisest kodanikust (tavakodanikust) targemaks, teadlikumaks, raskemini mõjutatavaks ja vähem manipuleeritavaks. Olles küll demokraatlik kodanik, ei väärtusta ta kodanike võrdsust ega ka iga kodaniku piisavat kompetentsust, nii nagu demokraatia ideaal seda esitab. Usk sellesse, et tavakodanik on poliitika mõistmiseks ja poliitikas osalemiseks piisavalt tark ja kompetentne, on aga demokraatliku legitiimsuse põhialus. Kõik mittedemokraatlikud valitsuskorrad (absolutistlikud monarhiad, klerikaalsed, autoritaarsed ja totalitaarsed režiimid jt) on õigustanud kodanike (naiste, vaeste, mustanahaliste) välistamist poliitilistest protsessidest alati ja eelkõige väitega, et viimastel pole piisavalt kompetentsust, mistõttu vajavad nad parteid, rikkaid, mehi, juhti, kuningat, eliiti või kirikut, kes neid juhiks (Dahl 1989). Liberalism ja elitarism ei usu iga kodaniku piisavasse poliitilisse pädevusse, ent demokraatiat on ilma sellise populistliku usuta raske ette kujuta.

POPULISMI AJASTU. Mingil määral populismi on alust oodata iga valitsuskorra juures, sest kõik valitsejad sõltuvad rahva toetusest. Viimastel kümnenditel on täheldatud üldist populismi tõusu nii Ladinameerikas, Ameerika Ühendriikides, Euroopas kui ka Aasias (Stavrakakis 2014, 505; Kaltwasser 2012, 184; Béteille

2012, 8). Eriti Lääne demokraatias on populistlik diskursus saanud osaks parteisüsteemidest ja poliitilisest peavoolest (Mudde 2004, 562; Pollock *et al.* 2015, 141). Neil põhjustel on ka väidetud, et oleme jõudnud populismi ajastusse (Mudde 2004; Stavrakakis 2014), kus maailma korrastavaks vastasseisuks ei ole enam valik demokraatia ja autokraatia vahel, vaid populistide ja populismivastaste lõhe demokraatiate vahel ja sees (Krastev 2011, 13, 15; Stavrakakis 2014, 505).

Populismi ajastul kasutavad (teiste argumentide seas) populistlikku retoorikat lisaks parlamenti ja võimule pürgivatele erakondadele ka demokraatlikud juhid, kuna ka nemad „peavad oma valijaskonnale meelepärased olema ja neisse kindlustunnet sisendama” (Müllerson 2013, 40). Kui võimulolevad erakonnad konkureerivad võimu ja legitiimsuse pärast populistlike protestiliikumiste ja uute erakondadega, kasutavad nad lisaks populismivastasele retoorikale ka populistlikke teemasid ja retoorikat (Mudde 2004, 563).

Populism demokraatias ei ole patoloogia. Populism on ideaalne/ideeline ravim, mis leevendab reaalseid sümptomeid ja vastuolusid. Populismi kehastatud demokraatia ideaal piirab ja korrigeerib esindusdemokraatia elitaarsust, tasakaalustab liberaalset indiviidide ja vähemuste kaitset enamuspõhimõtte ja üldiste huvidega ning tugevdab ühist alust, millelt lähtudes saavad pluralistliku demokraatia erinevad vaated üksteisega võistelda.

KASUTATUD KIRJANDUS

- ABTS, K., RUMMENS, S. (2007). Populism versus Democracy. – *Political Studies*, 55 (2), 405–424.
- ANSARI, A. (2008). Iran under Ahmadinejad: Populism and its malcontents. – *International Affairs*, 84 (4), 683–700.
- AUERS, D., KASEKAMP, A. (2013). Comparing radical-right populism in Estonia and Latvia. – R. Wodak, M. Khosravini, B. Mral (eds). *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse*, 235–248. London, New York: Bloomsbury.
- BATTAT, E. R. (2014). *Ain't got no home: America's great migrations and the making of an interracial left*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- BÉTEILLE, A. (2012). *Democracy and its institutions*. Oxford: Oxford University Press.
- BOBBIO, N. (1989). *Liberalism and democracy*. London, New York: Verso.
- BOYTE, H. C. (2003). Civic populism. – *Perspectives on Politics*, 1 (4), 737–742.
- BOYTE, H.C., BOOTH, H., MAX, S. (1986). *Citizen action and the new American populism*. Philadelphia: Temple University Press.
- CANOVAN, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. – *Political studies*, 47 (1), 2–16.
- CANOVAN, M. (2002). Taking politics to the people: Populism as the ideology of democracy. – Y. Mény, Y. Surel (eds). *Democracies and the populist challenge*, 25–44. New York: Palgrave Macmillan.
- CANOVAN, M. (2004). Populism for political theorists? – *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), 241–252.
- COMAROFF, J. (2011). Populism and late liberalism: A special affinity? – *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 637 (1), 99–111.
- DAHL, R. A. (1956). *A preface to democratic theory*. Chicago: Chicago University Press.
- DAHL, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. London: Yale University Press.
- DAHL, R. A., LINDBLOM, C. E. (1970). Polyarchy. – H. S. Kariel (ed). *Frontiers of democratic theory*, 52–58. New York: Random House.
- DAHRENDORFF, R. (1996). Mediocre elites elected by mediocre peoples. – J. E. S. Hayward (ed). *Elitism, populism, and European politics*, 1–9. Oxford: Clarendon Press.
- DE LA TORRE, C. (2015). Introduction: Power to the people. – C. de la Torre (ed). *The promise and perils of populism: Global perspectives*, 1–28. Lexington, KY: The University Press of Kentucky.
- DOBSON, A. (2014) *Listening for democracy: Recognition, representation, reconciliation*. Oxford: Oxford University Press.
- DORRAJ, M. (1990). *From Zarathustra to Khomeini: Populism and dissent in Iran*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- FUNG, A. (2003). Associations and democracy: Between theories, hopes, and realities. – *Annual Review of Sociology*, 29, 515–539.
- GREEN, J. (2009). *The eyes of the people: Democracy in the age of spectatorship*. Oxford: Oxford University Press.
- GUTMANN, A. (2007). Democracy. – R. E. Goodin, P. Pettit, T. Pogge (eds). *A companion to contemporary political philosophy*, 521–531. Oxford and Malden, MA: Blackwell.
- GUTMANN, A. (1996). Democracy, philosophy, and justification. – S. Benhabib (ed). *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*, 340–347. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- HAYWARD, J. (1996). The populist challenge to elitist democracy in Europe. – J. E. S. Hayward (ed). *Elitism, populism, and European politics*, 10–32. Oxford: Clarendon Press.
- KALTWASSER, C. R. (2012). The ambivalence of populism: Threat and corrective for democracy. – *Democratization*, 19 (2), 184–208.
- KALTWASSER, C. R. (2014). The responses of populism to Dahl's democratic dilemmas. – *Political Studies*, 62 (3), 470–487.
- KASEKAMP, A. (2003). Extreme-right parties in contemporary Estonia. – *Patterns of Prejudice*, 37 (4), 401–414.
- KRASTEV, I. (2011). The age of populism: Reflections on the self-enmity of democracy. – *European View*, 10 (1), 11–16.
- LAKOFF, S. A. (1996). *Democracy: History, theory, practice*. Boulder, CO: Westview Press.
- LEE, C. W. (2014). *Do-it-yourself democracy: The rise of the public engagement industry*. Oxford: Oxford University Press.
- LINZ, J. J., STEPAN, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- MAIR, P. (2002). Populist democracy vs party democracy. – Y. Mény, Y. Surel (eds). *Democracies and the populist challenge*, 81–99. New York: Palgrave Macmillan.
- MCCORMICK, J. P. (2001). Machiavellian democracy: Controlling elites with ferocious populism. – *American Political Science Review*, 95 (2), 297–313.
- MÉNY, Y., SUREL, Y. (2002). The constitutive ambiguity of populism. – Y. Mény, Y. Surel (eds). *Democracies and the populist challenge*, 1–21. New York: Palgrave Macmillan.

- MOFFITT, B. (2015). How to perform crisis: A model for understanding the key role of crisis in contemporary populism. – *Government and Opposition*, 50 (2), 189–217.
- MOFFITT, B., TORMEY, S. (2014). Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style. – *Political Studies*, 62 (2), 381–397.
- MUDDE, C. (2004). The populist zeitgeist. – *Government and Opposition*, 39 (4), 541–563.
- MUDDE, C. (2007) *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. (2012). Populism and (liberal) democracy: A framework for analysis. – C. Mudde, C. R. Kaltwasser (eds). *Populism in Europe and the Americas: Threat or corrective for democracy?*, 1–25. New York: Cambridge University Press.
- MÜLLERSON, R. (2013). *Demokraatia – kas inimkonna tulevik? Tingimusliku ja kontekstuaalse lähenemise vajalikkusest demokraatia levitamisel*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- NORKUS, Z. (2012). Political development of Lithuania: A comparative analysis of second post-communist decade. – *World Political Science Review*, 8 (1), 217–251.
- PLATTNER, M. F. (2010). Populism, pluralism, and liberal democracy. – *Journal of Democracy*, 21 (1), 81–92.
- POLLOCK, G., BROCK, T., ELLISON, M. (2015). Populism, ideology and contradiction: Mapping young people's political views. – *The Sociological Review*, 63 (2), 141–166.
- POP-ELECHES, G. (2010). Throwing out the bums: Protest voting and unorthodox parties after communism. – *World Politics*, 62 (2), 221–260.
- POPULISMI EDETABLE. (2015). Praxis, 13.02.2015. – <http://www.praxis.ee/tood/praxis-jalgib-valimisi-2015/populismi-edetabel/>
- RIKER, W. H. (1982). *Liberalism against populism*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- ROODUJIN, M. (2014). The nucleus of populism: In search of the lowest common denominator. – *Government and Opposition*, 49 (4), 573–599.
- SARTORI, G. (1987). *The theory of democracy revisited*. Chatham, NJ: Chatham House Publishers.
- STAVRAKAKIS, Y. (2014). The return of „the people“: Populism and anti-populism in the shadow of the European crisis. – *Constellations*, 21 (4), 505–517.
- STAVRAKAKIS, Y. (2015). Populism in power: Syriza's challenge to Europe. – *Juncture*, 21 (4), 273–280.
- STOUT, J. (2010). The contested sacred: The place of passion in politics. – *Commonweal*, November 5, 15–18.
- TAAGEPERA, R. (2006). Meteoric trajectory: The Res Publica party in Estonia. – *Democratization*, 13 (1), 78–94.
- TAGGART, P. (2000). *Populism*. Philadelphia: Open University Press.
- TAGGART, P. (2002). Populism and the pathology of representative politics. – Y. Mény, Y. Surel (eds). *Democracies and the populist challenge*, 62–80, New York: Palgrave Macmillan.
- TAGGART, P., SZCZERBIAK, A. (2004). Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European union candidate states of Central and Eastern Europe. – *European Journal of Political Research*, 43 (1), 1–27.
- TEORELL, J. (2006). Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda. – *European Journal of Political Research*, 45 (5), 787–810.
- TERCHEK, R. J. (2003). Teaching democracy: A survey of courses in democratic theory. – *Perspectives on Politics*, 1 (1), 147–155.
- UČEŇ, P. (2007). Parties, populism, and anti-establishment politics in East Central Europe. – *SAIS Review of International Affairs*, 27 (1), 49–62.
- URBINATI, N. (1998). Democracy and populism. – *Constellations*, 5 (1), 110–124.
- VAN KESSEL, S. (2015). *Populist parties in Europe: Agents of discontent?* Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan